

**AZERBAIJAN AŞIK SANATINDA ŞİRVAN AŞIK ORTAMININ ROLÜ
THE ROLE OF THE SHIRVAN AŞİK ART IN AZERBAIJAN AŞİK ART****Zulfiyye HUSEYNOVA**

Azerbacan Milli Konservatuarı

ORCID: 0000-0002-8749-2436

Özet

Etimolojik anlamı "aşık", "ışık", "aşk" olan aşık sanatı, Azerbaycan, Göyçe, Borçalı, Nahçıvan, Erivan, Ağbaba, Çıldır, Derbent, Karabağ, Gence dahil tüm Türk halklarında yaygındır, Tovuz, Gazakh, Shamkir, Shamahhi, İsmayilli, Agsu, Göychay, Khizi, Guba, Tebriz, Urmia, Horasan bölgelerinde gelişmiştir. Şirvan aşık ortamı filologların araştırmalarına dahil edilse de müzikolojide çok az çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında K.Ahundova (Dadaşzade), Ahliman Rahimov, Aliyeva Hanım'ın Şirvan aşık çevresini incelemeye adanmış eserler oldukça dikkat çekicidir. Şirvan aşık çevresi, Şamahı, İsmayilli, Ağısu, Göyçay, Hızı, Ujar, Gobustan, Mugan bölgesi, Salyan, Sabirabad, Belasuvur bölgeleri olmak üzere geniş bir yöreye yayılmıştır. Şirvan aşıkları kültürel olaylara her zaman sanatlarıyla karşılık vermişler, aşık kongrelerinde ve bu sanatın gelişmesinde önemli rol oynayan devlet önemli diğer etkinliklerde aktif rol almışlardır. Şirvan aşıkları her zaman müzikal yaratımları ile öne çıkmışlardır. Şirvan'ın aşık ortamında, diğer bölgelerden farklı olarak, çeşitli enstrümanlar eşliğinde hava çalınır. İki balaban, bir vurmali çalgı (çift davul) ve bir aşık da dahil olmak üzere bir aşık şarkıcısı içeriyordu. Bu açıdan Şirvan aşıkları grubuna topluluk denilebilir. Çevre temsilcilerinin karakteristik özelliklerinden biri de muğamın havanın başında, bazen de ikinci ve üçüncü mısralar arasında icra etmesi aşığın hünerini gösterir. Balaban icracılarının grup içinde başka sorumlulukları da vardır. İki balaban eşliğinde havanın genel sesine renk katar. Balabançalardan biri müzikal bir tema çalarken, diğeri bir nevi "yardımcı" bir yapıya sahiptir ve havanın ruh hali ve melodisine uygun olarak ibretlik notalarlı alır. Vurmali çalgının desteğe dahil edilmesi, bu ortamın diğer bölgelerde görülmeyen benzersizliğini göstermektedir. Güzelleme, şikeste, keremi, mühammes, geraylı başka ortamlarda bulunsalar da ezgi açısından Şirvan havalarından tamamen farklıdır. Peşrov ve Şeşangi ezgileri sadece Şirvan aşıklarına ait olup başka ortamlarda icra edilmemektedir. Şirvan aşık ezgileri müzikal üslup açısından da oldukça zengin olup gelişmiş anlar, melodiler ve ritimler içermektedir.

Anahtar kelimeler: Şirvan, aşık, Azerbaycan, ezgi.

Summary

The art of minstrel, whose etymological meaning is "ash", "light", "love", is common in all Turkic peoples, including Azerbaijan, Göyçe, Borchali, Nakhchivan, Yerevan, Ağbaba, Çıldır, Derbent, Karabakh, Ganja, Tovuz, Gazakh, Shamkir, Shamahhi, It was developed in İsmayilli, Agsu, Goychay, Khizi, Guba, Tabriz, Urmia, Khorasan regions. Although the Shirvan minstrel environment has been included in the research of philologists, it has been little studied in musicology. From this point of view, the works of K. Akhundova (Dadaşzade), Ahliman Rahimov, Aliyeva Hanım devoted to examining the Shirvan ash circle are quite remarkable. Shirvan ashik environs have spread over a wide area, including Shamakhi,

Ismayilli, Agsu, Goycay, Hızı, Ujar, Gobustan, Mugan region, Salyan, Sabirabad and Belasuvur regions. Shirvan minstrels always responded to cultural events with their art, and took an active role in minstrel congresses and other important state events that played an important role in the development of this art. Shirvan ashik's have always come to the fore with their musical creations. In Shirvan's minstrel environment, air is played in the accompaniment of various instruments, unlike other regions. It included two balabans, a percussion instrument (double drum) and a ashik singer, including a ashik. In this respect, the group of Shirvan ashik's can be called a community. One of the characteristic features of the representatives of the environment is that the mugham is performed at the beginning of the air, sometimes between the second and third lines, which shows the skill of the minstrel. Balaban performers also have other responsibilities within the group. It adds color to the general sound of the air accompanied by two bitterns. While one of the balaban players plays a musical theme, the other has a kind of "helper" structure and takes exemplary notes in accordance with the mood and melody of the air. The inclusion of the percussion instrument in the backing demonstrates the uniqueness of this setting not seen in other regions. Although they can be found in other environments such as Güzellə, sikeste, keremi, muhammes, gerayli, they are completely different from Shirvan airs in terms of melody. Peşrov and Shesangi melodies belong only to Shirvan ashik's and are not performed in other settings. Shirvan ash tunes are also very rich in terms of musical style and contain developed moments, melodies and rhythms.

Key words: Shirvan, ashik, Azerbaijan, melody.

Giriş.

Milli manevi değerimiz, geleneksel halk müziğimiz - Aşık sanatının Azerbaycan kültüründe müstesna bir yeri vardır. Tarihi kökleri birkaç yüzyıla dayanan bu sanat, yüzyıllar boyunca denenmiş ve farklı aşamalarda (şaman-ozan-aşık) şekillenmiştir. Böylece Orta Çağ'ın başlarında başlayan ozandan âşıklığa geçiş süreci 16. yüzyılda tamamlanmış ve 17. yüzyıldan itibaren aşıklar sanatın tek temsilcisi olarak hareket etmişlerdir. Etimolojik anlamı "aşık", "ışık", "aşk" olan aşık sanatı, Azerbaycan, Göyçe, Borçalı, Nahçıvan, Erivan, Ağbaba, Çıldır, Derbent, Karabağ, Gence dahil tüm Türk halklarında yaygındır, Tovuz, Gazakh, Shamkir, Shamahhi, Ismayilli, Agsu, Göychay, Khizi, Guba, Tebriz, Urmia, Horasan bölgelerinde gelişmiştir. Beyaz Aşık, Aşık Ali, Aşık Alasgar, Aşık Shamshir, Aşık Amrah, Aşık Hüseyin Sarajli, Aşık Kamandar, Aşık Esad Rzayev, Aşık Mirza Bayramov, Aşık Mikayil Azafli, Aşık Adalat Nasibov, Aşık Paşa, Aşık Halil Celil, Dallak , Aşık Valeh, Aşık Bahman, Mirza Bilal, Aşık Shakir, Aşık Panah, Aşık Mammadaga ve diğerleri bu sanatın önde gelen temsilcileriydi.

Aşık sanatı zaman içinde yayıldığı yörelerde birbirinden farklılaşarak kollara ayrılmıştır. Müzikolog Prof. A. Eldarova da aşıkları icra geleneklerine göre ayırarak çevrelere ayırmıştır: Göyçe-Nahçıvan, Kelbecer; Gazah, Gence, Tovuz, Şemkir ve Şirvan'ın Aşık çevresi. (Eldarova, 1986:22) Diğer ortamlar Şirvan aşık ortamına göre müzikologlardır (Ü.Hacıbeyli, A.Eldarova, T.Memmedov, K.Dadaşzade, İ.Koçarlı, N.Rahimbeyli, İ.İmamverdiyev, K.Atakishiyeva, H. Aliyeva ve diğerleri), önemli bilimsel sonuçlar elde edilmiştir. Şirvan âşık ortamı filologların araştırmalarına dahil edilse de müzikolojide çok az çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında K.Ahundova (Dadaşzade), Ahliman Rahimov, Aliyeva Hanım'ın Şirvan aşık çevresini incelemeye adanmış eserler oldukça dikkat çekicidir. Profesör Kamila Ahundova,

Şirvan aşık çevresinin tanınmış bir temsilcisi olan Aşık Şamil Piriyevev hakkındaki metodik materyalde, Aşık'ın hayatının repertuarını, hatta bazı havalarda okunan şiirsel metni, Şamil Piriyevev ile aynı zamanda yaşayan icracıları anlattı, Şirvan aşıkları ve diğerleri grubu yazdı. (Akhundova, 1988) Ek bölümde Şamil Piriyevev'in repertuarından bazı notlar ("Eyvazi", "Kerem peshrovu", "Osmani Köroğlu", "Garaylı", "Hijazi peshrovu", "Şur peshrovu", "Kara kafiye", "Şirvan güzellemesi") örnekler sundu. (Akhundova, 1988:67) Aşık Ahliman Rahimov'un doktorluk derecesi için sunduğu "XX. yüzyılın ikinci yarısında Şirvan aşık ortamında icra becerileri" başlıklı tezi, Aşık usta Ahmed Rüstemov örneğinde çevrenin icra geleneklerini incelemiştir. Müzikolog Aliyeva Hanım, Doktorluk tezinde, Şirvan aşık ezgilerini ruh hali açısından gruplandırıp analiz etmiş ve aynı zamanda çevrenin bazı geleneksel özelliklerini de vurgulamıştır. (Aliyeva, 2014) Ayrıca, Azerbaycan aşıklarının sanatını incelemek için çok şey yapmış olan Profesör Tariyel Mammadov, Şirvan aşıklarının gerçekleştirdiği "Şaşangi" ezgisini (Mammadov, 2011), Prof. İ.Köçerli "Şirvan şikestesini" (Köçerli, 2003), aşıkşünas K.Atakişiyeva "Güllü qafiye" (Atakişiyeva, 2020:120) ezgilerini analiz etti. Ancak Şirvan'daki aşık ortamıyla ilgili bazı konular halen askıdadır. Bu noktadan hareketle bu makalemizde Azerbaycan aşık sanatının gelişmesinde özel bir yeri olan Şirvan aşık ortamına, icra geleneklerine, repertuar konularına bakmayı amaçlıyoruz.

Gelişme

Şirvan aşık çevresi, Şamahı, İsmayilli, Ağsu, Göyçay, Hızı, Ujar, Gobustan, Mugan bölgesi, Salyan, Sabirabad, Belasuvur bölgeleri olmak üzere geniş bir yöreye yayılmıştır. Çevre konusunda derinlemesine araştırmalar yapan filolog S. Ganiyev'in araştırmasına göre Şirvan aşıklığı, Dostu Şirvani'nin (XVI-XVII yüzyıllar) eseriyle başlamıştır. Bazı kaynakları uyarlayarak arkadaşının Aşık Abbas Tufarganlı ile aynı dönemde yaşadığı ve ondan daha yaşlı olduğu sonucuna varmıştır (Qaniyev, 2007:45).

Böylece bugüne kadar Şirvan aşıkları çevresi Bayat Abbas (XVI), Dostu Şirvani (XVI-XVII), Salih Şirvani (XVIII), Aşık Soltan (1710-1806), Haltanlı Tağı (1790-1890), Malikballı Kurban (1790- 1865), Aşık Sadık (1801-1873), Aşık Oruç (1810-1882), Aşık İbrahim (1840-1920), Aşık Nureddin (1860-1927), Aşık Daşdemir (1868-1927), Aşık Mirza Bilal (1872-1937), Aşık Kurban (1886-1944), Aşık Jannatali (1887-1972), Aşık Abbas (1902-1966), Aşık Şamil (1902-1985), Aşık Gurbankhan (1905-1977), Aşık Ağalar (1913-1979), Aşık Beyler (1914-1991), Aşık Barat (1915-1997), Aşık Ahmed (1920-), Aşık Soltanmurad (1922-1961), Aşık Şakir (1922-1979), Aşık Hanmusa (1926-2018), Aşık Panah (1926) -1979), Aşık Mimmadaga (1930-1977), Aşık Şerbeti (1935-), Aşık Ocak (1942), Aşık Haşim (1945), Aşık Mahmud (1947-2002), Aşık Abbas (1954), Aşık Ahliman (1955) Ashig Aghamurad (1964), Ashig Vugar (1970-2018) ve diğerleri tarafından geliştirildi ve temsil edildi. Şirvan aşıkları kültürel olaylara her zaman sanatlarıyla karşılık vermişler, aşık kongrelerinde ve bu sanatın gelişmesinde önemli rol oynayan devlet önemli diğer etkinliklerde aktif rol almışlardır. (Kasımlı, 2011) Böylece Aşık Bilal ve Aşık Gurbankhan, Azerbaycan aşıklarının 1928'de düzenlenen ilk kongresine katıldılar ve Aşık Bilal'in konuşması özellikle unutulmazdı. Şirvan aşıkları Aşık Gurbankhan ve Aşık Beyler II (1938) ve III kongrelerine (1961) katılmış, Tovuz, Kelbecer, Göyça, Borçalı, Gazah aşıkları ile birlikte 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Müze Merkezi'nde düzenlenen "Azerbaycan aşık sanatı: mevcut durum ve gelişme

perspektifleri" konulu yuvarlak masa ve konser programında İlk kongrenin 80. yıl dönümü vesilesiyle Şirvan çevresinin temsilcileri de konuştu. Türkçe konuşan 8 ülke - Azerbaycan, İran, Türkiye, Rusya (Dağıstan), Gürcistan (Borchali), Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve diğerleri 22-27 Ekim 2010 tarihlerinde ülkemizde düzenlenen 1. Uluslararası Aşık Festivali'ne katıldı. - Şirvan aşıkları da dahil olmak üzere Azerbaycan'ın yaklaşık 10 bölgesinden bilinen aşık-folklor toplulukları yer aldı. 2014 yılında, Aşık sanatının gelişimi doğrultusunda bir sonraki II. Uluslararası Aşık Festivali düzenlendi. Gazah bölgesinde düzenlenen etkinlikte 8 ülkeden Şirvan aşıkların performansları ve Azerbaycan'ın farklı aşık çevrelerinden davetli katılımcılar yer aldı. Bir topluluk olarak "Muhammas" ezgisini icra ettiler. Şirvan aşıklarının yabancı ülkelerdeki performansları da memnuniyetle karşılandı. 1959'da Moskova'da düzenlenen Kültür On Yılı'nda Âşık Beyler, konuşma sanatımızı layıkıyla temsil etmişler ve 1970'te düzenlenen sonraki On Yılda onunla birlikte Âşık Memmedağa ve Âşık Şakir davet edilmiştir. 2013 yılında, Fransa'daki Azerbaycan Büyükelçiliği'nin desteğiyle Şirvan bölgesi Aşıkları, uluslararası şarkı festivali "Doğu" kapsamında Saint-Floran şehrinde bir konser programı sundu. 2016 yılında, Aşık Aghamurad, Aşık Vugar, Aşık Ali, balabanda Ganimat Gadirov, Binnat Bakhishov, davulda Shohrat Aliyev eşliğinde Hırvatistan'ın Zagreb kentinde düzenlenen geleneksel uluslararası halk müziği festivalinde başarıyla sahne aldı ve onursal diploma ile vatana döndü. Agamurad İsrailov da aşık sanatımızı Türkiye, İran ve Fransa'da çeşitli etkinliklerde layıkıyla temsil etti.

Belarus, Estonya, Gürcistan, Polonya, Litvanya, Rusya, Slovakya, Ukrayna ve Azerbaycan'dan kolektifler Ekim 2017'de Vilnius'ta düzenlenen XII Uluslararası Folklor Festivali "Pokrovsk Kilise Çanları"na katıldı ve Şirvan aşık ortamını Ali Guliyev temsil etti. Şirvan aşıkları ustalık ve performanslarıyla değerlendirildi, etkinliği düzenleyenlere çeşitli onursal unvanlar ve diplomalar verildi. Ayrıca farklı yıllarda Ukrayna, Gürcistan, Dağıstan ve İran'da konserler veren Ağsu Kültür Merkezi'nde Metodist olarak görev yapan Aşık Muhammed Şirvanlı, 1991 yılında Devlet Filarmoni Orkestrası'nda ve 1992 yılında Haydar Aliyev Sarayı'nda solo konser vermiştir. Uluslararası Mugam Merkezi ve ANAS Folklor Enstitüsü tarafından ortaklaşa yürütülen "Destansı Geceler" projesinde, Onurlu Kültür İşçisi Aşık Ağamurad Şirvanlı'nın seslendirdiği "Sokak Rza" destanı izleyicilere sunuldu. Şirvan aşıkları, grubun geleneksel kompozisyonunu koruyarak, bir aşık topluluğu ile konserler verdi. Bunlar arasında eski SSCB'de ünlü Âşık Panah'ın yarattığı "Kur" aşık topluluğu, adını Mammadaga Babayev'den alan "İnce Teller" aşık topluluğu, Aşık Hanmusa'nın Gobustan Kültür Evi'ndeki aşık topluluğu ve diğerleri var. not edilebilir. Şirvan aşıklarının faaliyeti bununla da sınırlı kalmayıp, havanın gelecek nesillere aktarılmasında önemli rol oynayan repertuarda yer alan örneklerin ses ve teyp kayıtlarını aldılar. Bunlar arasında Aşık Mammadaga'nın "Bahar", "Misafirim", "Gördüm", "Sevdim", Aşık Şerbeti "Göklere", Aşık Panah "Güzellerim", "Dolaşmak", Aşık Şakir'in seslendirdiği "Yine Gel", "Kızlarımız", "Ne bahçıvan ne bahçıvan", "Melody" şirketi tarafından kaydedilen gramofon kayıtları, Baylar Gadirov'un 1966 yılında seslendirdiği "Abbas ve Gulgaz" destanı, kayıtlara geçmiştir. Azerbaycan Radyo Komitesi, Aşık Panah ve diğerlerinin stüdyosu Aşıkların ses kayıtlarını Azerbaycan Radyosunun Altın Fonu'nda tutmak mümkündür. 2018 yılında, Devlet Başkanlığına bağlı Sivil Toplum Kuruluşlarına Destek Devlet Konseyi'nin mali desteği ile Azerbaycan Aşıklar Birliği (AAB), "Köroğlu Aırs" başlıklı bir ses CD'si üretti - milli-manevi

değerler olarak. vatanseverlik, devletçilik ve kahramanlık. Kasede yazılan on altı "Koroğlu havası", farklı çevrelerin önde gelen aşıkları tarafından seslendirildi. Yayınlarından biri Şirvan aşık çevresinin temsilcisi Aşık Ağamurad tarafından yazılmıştır. Ayrıca, farklı aşıklar tarafından farklı kayıt stüdyolarında kaydedilen CD'ler (Ashug Ahliman "Sesim çok önce geldi, Müziğim yükseldi" (2009), Aşık Vugar "Öldüğümde" (2008), vb.) bu gelenek. Ayrıca "Azerbaycan Aşık Müziği Antolojisi" adlı CD projesi Şirvan aşıklarının icrasını içermektedir. Aşık Yanvar Badalov, "Şirvan şikestası", "Eyvaz poshrovu", Aşık Abbas Musakhanov "Gobustani", Aşık Ağamuradov İsrailov "Ağır güzelleme", "Gullu sheshengi", Aşık Vugar Mahmudov "Şaşangi", Aşık Avazduhan Rahman" seslendirdi. Şirvan aşıklarının sanatta yaptığı hizmet devlet tarafından her zaman takdir görmüş, Halk Aşıkları Onurlu Kültür İşçisi onursal unvanına layık görülmüştür. Ne yazık ki, 20. yüzyılın 70'li yıllarından itibaren aşık sanatının arka planda sunulmasının gelişmesinde boşluklar oluşturduğunu belirtmek gerekir. O dönemde aşık sanatı ustaların eserlerinde halk arasında yaşanmış ve hafızalardan tamamen silinmesine izin verilmemiştir. Aynı zamanda, bazı ezgiler ve destanlar yavaş yavaş unutuldu.

Şirvan aşıkları her zaman müzikal yaratımları ile öne çıkmışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi Prof. A. Eldarova tarafından yürütülen bölümde Azerbaycan aşık sanatının ortamlar açısından ayırt edici özelliklerinden biri de icra gelenekleri ile ilgilidir. Böylece, aşık ortamları yerel özelliklerle ayırt edilir - performans biçimi, yaratıcılık tarzı, solo ve eşlik eden performans. Göyça-Kelbecer, Nahçıvan, Borçalı yöresinde aşıklar saz çalıp söylerler. Enstrümantal bölümlerde aşıklar, ya vokal bölümün enstrümantal bir versiyonunu ya da dizeler arasında ara parça şeklinde bir enstrümantal bölümü çalarak saz çalgısındaki icra becerilerini gösterirler. Vokal kısmında ise akorlarla saz eşliğinde şarkı söylerler. Gence, Tovuz, Şemkir ve Gazah bölgelerinin aşıkları da havada balaban çalgısına yer verirlerdi. Balaban oyuncularını nefeslerini tutmanın yanı sıra ağırlıklı olarak vokal kısmının enstrümantal bir versiyonunu icra ediyorlar.

Şirvan'ın aşık ortamında, diğer bölgelerden farklı olarak, çeşitli enstrümanlar eşliğinde hava çalınır. İki balaban, bir vurmali çalgı (çift davul) ve bir aşık da dahil olmak üzere bir aşık şarkıcısı içeriyordu. Bu açıdan Şirvan aşıkları grubuna topluluk denilebilir. Çevre temsilcilerinin karakteristik özelliklerinden biri de muğamın havanın başında, bazen de ikinci ve üçüncü mısralar arasında icra etmesi âşığın hünerini gösterir.

Şirvan aşıkları saz çalmadaki hünerlerini saz girişlerinde veya mısralar arası saz geçişlerinde gösterirler. Ritimli havalarda vokal bölümünün enstrümantal versiyonu ve karışık ritimli havalarda giriş, kesin metroritmiğe dayanan enstrümantal giriş, performans becerilerini ortaya çıkarmaya izin veriyor. Vokal bölümlerinin icrası sırasında aşıklar saz çalmak için durmadan asıl yeri söylemeye devam ederler. Bu sırada, okumaya yardımcı olması için ara sıra saz üzerinde akorlar çalınır.

Balaban icracılarının grup içinde başka sorumlulukları da vardır. İki balaban eşliğinde havanın genel sesine renk katar. Balabançılardan biri müzikal bir tema çalarken, diğeri bir nevi "yardımcı" bir yapıya sahiptir ve havanın ruh hali ve melodisine uygun olarak ibretlik notalarlı alır. Vurmali çalgının desteğe dahil edilmesi, bu ortamın diğer bölgelerde görülmeyen benzersizliğini göstermektedir. Geçmişte hava sadece çift enstrüman eşliğinde çalınırdı, ancak bazı durumlarda yerini bir davul aldı ve geçen yüzyılın ikinci yarısından sonlarına kadar her iki enstrüman da sete dahil edildi. "Aşık şarkıcısı" tabiri Şirvan aşık ortamına ait olduğu için

açıklığa kavuşturulmalıdır. Şarkıcı, aşık meclise girmeden önce sanatını gösterirdi. Aşık gelince şarkıcı meydanı ona verirdi. Performans sırasında, aşık şarkıcı etik nedeniyle asla aşığı geçmezdi. Bir aşığın hem şarkı söylemesi hem de saatlerce oynaması çok zordur. Ancak dinleyen, âşığın yorgunluğunu bilmemeli, duymamalıdır. O anda, şarkıcı davulunu alar ve yaklaşık 5-10 dakika boyunca bir şarkı, türkü okurdu. Şarkıcılar aşıklar okuyan havaları tekrar eder, mugamlar söyler ve bir şekilde ona bir dayanak sağlardı. Bu nedenle kendisine "aşkın uşağı" da denilmiştir. (Yusuflu, 1993:7) Aşık şarkıcısının Şirvan aşık ortamında topluluğa dahil olması, repertuardaki havanın şarkıcının repertuarında daha hızlı yer almasını sağlamıştır. Bu nedenle günümüzde şarkıcıların sıklıkla kullandığı, düğünlerde insanların seerek dinlediği ve tınılarıyla dans ettiği müziklerin birçoğu aşık icra örnekleridir. Hem aşık hem de şarkıcı olarak bilinen geleceğin aşıkları, şarkıcının repertuarında birçok havayı barındırıyordu.

Zaman zaman bu ezgiler de geleneksel isimlerini yitirmiş ve sadece şiirsel metinleriyle halk arasında kalmıştır. Örneğin, "Güzellik" - "Bebek Nergis", "Orta Sheshengi" - "Sarı Tişört", "Zil Sheshangi" - "Ne bağ bildi, ne bahçıvan", "Bash Muhammas" - "Nar ağacı, nar çiçeği", "Orta muhammaslar" - "Kalanlar", "Zil muhammaslar" - "Yalvara-yalvara", "Ağır mukhammaslar" - "Boylana-boylana".

Şirvan aşıkları yaratıcılığa meyilli olmuşlar ve yarattıkları hava ile aşık sanatını zenginleştirmişlerdir. Ortaya çıkan örneklerin sayısı, çeşitliliği, özgünlüğü, yerel özellikleri, aşıkların zengin yaratıcı geleneklerinin yanı sıra çevrenin bir tezahürüdür. Ne yazık ki tarihsel evrimi sürecinde sözlü yaşayarak nesilden nesile aktarılan halk müziği henüz tam olarak günümüze ulaşamamış, siyasi ve politik tarihi olayların "kurbanı" olarak repertuardan uzaklaşmıştır. Tüm bu araştırma yöntemlerini göz önünde bulundurarak, bazı bilgilendiriciler, Şirvan aşık çevresinin tanınmış temsilcileri, Aşık Hanmusa, Aşık Ahliman ve Aşık Vugar ile de görüştük. Ganiyev'in "Şirvan aşıkları" kitabında verilen listeyi ve diğer kaynakları uyumlu hale getirerek, Bu ilçede 50'den fazla, 54-55 civarında hava olduğunu tespit ettik. Bu sayı geleneksel Şirvan aşık ezgilerini ifade eder ve tabii ki unutulmuş, repertuardan kopuk ezgiler ile bireysel aşıkların oluşturduğu âşık ezgilerini içermez. Bildiğimiz örnekler arasında olduğunu göz önünde bulunduracak olursak Aşık Panah'ın 18 ("Panah güzelleştirme", "Ana Kurum", "Dolana-dolana", "Bezenmisen", "Geze-geze", "Ala gözlüm", "El" gözeli", "Yedi Kardeş", "Büyüleyici", "Sabah Şarkısı", "Azerbaycanım" vb.), Aşık Hanmusa'nın 20'si ("Hazarım", "Mutlu Bahar", "Kolektif Çiftlik Kızları" vb.), Aşık Bilal ("Bilal peshrovu" ve "Bilal shashangisi" vb.), Aşık Şakir ("Şakir güzellemesi"), Aşık Khanish ("Sevginin gücü") ve düzinelerce diğerleri, Şirvan aşıklarının yaklaşık 100 kompozisyonu var, belki 100'den fazla olduğunu iddia edebiliriz. Bazen repertuarlarına yeni örnekler eklemekten çekinseler de, en başarılı besteler olan bu örnekler, incelediğimiz Şirvan ilçesinde yaygın ve ulusal bir sempati kazanmıştır. En ilginç olanı ise, aşık şarkı türünün örneklerinin şarkıcının performansına kadar yolunu bulması. Bazen bunun nedeni Şirvan aşıklarının âşık şarkıcısı olarak faaliyete başlamış olmalarıdır. Birçok aşık şarkısı, şarkıcıların repertuarında popüler oldu ve halk tarafından sevildi. Örneğin Aşık Haniş'in "Aşkın Gücü" (söz ve müzik Aşık'a aittir) adlı şarkısı ilk olarak Alim Gasimov tarafından ve Paris'te seslendirilmiştir. Daha sonra şarkı, diğer şarkıcıların ve aşıkların repertuarına dahil edildi.

Şirvan âşık ezgileri, her ne kadar üslubu ne olursa olsun, geleneksel ve yeni yapılmış âşık ezgileri olarak kabul edilse de dizilere göre gruplandırılmıştır. Örneğin Aşık Yanvar'a ait

“Şirvan peshrovu” peşrov havasını, Aşık Şakir'in “Şirvan güzellemesi” havayı ifade eder. Unutulmamalıdır ki, bu yönün diğer ortamların müzik repertuarında daha az yer almasına rağmen ("Ağır şerli", "Hafif şerli", "Bash Muhammas", "Orta muhammaslar" vb.) bu bölgede yaygındır. Böylece Şirvan âşık ezgileri, geleneksel ve âşık ezgileri olmak üzere dizilere ayrılır:

- Peşrovlar (“Alijadi peşrov” veya “Hijazi peşrov”, “Gadim peşrov”, “Şur peşrov”, “Eyvaz peşrov”, “Çobanyaylagi peşrov”, “İbrahimi peşrov”, “Kerem peşrov”, “Şirvan peşrov”, “Bilal Peshrovu”, “Ahmed Peshrovu”, vb.); (Huseynli, Kerimova, 1984:9)

- Shashangi (“Shashangi”, “Ayak Shashangi”, “Orta Şaşangi”, “Ağır Şaşangi”, “Gullu Şaşangi”, “Eğlenceli Şaşangi” veya “Bilal Şaşangi”);

- Muhammes (“Zil Muhammes”, “Bash Muhammes”, “Ağır Muhammes”, “Şirvan Muhammesi”, “Oynak Muhammes”, “Orta Muhammes”);

- Güzellemeler (“Şirvan güzellemesi”, “Şakir güzellemesi”, “Panah güzellemesi”, “İbrahim güzellemesi” vb.);

- Garaylılar (“Şirvan geraylısı” ve diğerleri);

- Şikesteler (“Şirvan şikestesini”, “Kerem şikestesini”, “Saritorpag şikestesini”, “Yekme veya Yekbe şikeste”, “Zarinji şikeste”, “Velicanı şikeste”, “Çığdançımaz şikeste” vb.);

- Kafiyeler (“Kara kafiye” ve “Güllü kafiye”);

- Keremiler (“Dövme Keremi”, “Asil Keremi”);

- Ordubadi (“Ağır Ordubadi”, “Yeyin ya da zil Ordubadi”, “Orta Ordubadi” ve “Güllü Ordubadi”);

Sonuç

Güzelleme, şikeste, keremi, mühammes, geraylı başka ortamlarda bulunsalar da ezgi açısından Şirvan havalarından tamamen farklıdır. Peşrov ve Şaşangi ezgileri sadece Şirvan aşıklarına ait olup başka ortamlarda icra edilmemektedir. Bu ortamda bile peşrov bilmeyenler aşık sayılmaz. “Peshrov” kelimesi “giriş”, “başlangıç”, “ileri, ileri” anlamına gelir. Bazen aşıklar arasında “Pişro” veya “Peşro” olarak da adlandırılır. Peşreflere geleneksel Türk profesyonel sözlü müziğinde de rastlamak mümkündür. Ayrıca Türk Peşrefinden türetilen basraflar, başta Irak olmak üzere Arap ülkelerinde yaygındır. Onları birbirinden ayıran birçok özelliğin yanı sıra bazı ortak yönleri de vardır. Peşrovların her durumda giriş niteliğinde olduğuna dikkat edilmelidir. Azerbaycan'da Peşrovlar sadece Şirvan aşık çevresine aittir. Aşık toplantılarında, düğünlerde ve çeşitli oyunlar eşliğinde “Peşrovlar” oynanırdı. Türk halk müziğinde peşrev icrası da benzer bir işleve sahiptir. Ancak, Meclis'e değil, belirli bir zincire, Fasil'a giriş rolü oynar. Örneğin, Türk halk müziğinde yaygın olan Klasik Bölüm icralarının dizilişine dikkat edelim: Peşrev, Basta, Ağır Samai, Mahnı, Yürük Samai ve Saz Samaisi. Bu bağlamda peşrevler ana taksimden sonra icra edilir (taksim, Ortadoğu halklarının doğaçlama, serbest ağırlıklı bir müziğidir). Bu açıdan bakıldığında peşrovlar ile peşevler arasında bir başka yakınlık daha vardır. Şirvan'ın aşık ortamında icra edilen diğer havalarda olduğu gibi peşrovların başında improvize karakterli ve serbest metro-ritimli bir tür olan muğam icra edilir. Muğam seçiminde belli bir bağımsızlıkla birlikte icracının havanın durumuna göre muğam uygulaması gerekir (örneğin “Şur”, “Şahnaz” muğamı vb.).

Şaşangi da Şirvan ezgilerinin geleneksel dizilerinden biridir, yüzyıllardır cilalanmış ve bir tür olarak kendi özelliklerini oluşturmuştur. Hem ayrı bir hava olarak hem de destan içinde icra edilmiş ve hatta zamanla şarkıcıların repertuarına da yayılmıştır. Şaşangi'nin etimolojik

yorumuna ilişkin çeşitli görüşlere göre, "Şeki hangi" veya "Şeki ahangı" kelimesinin tahrif edilmiş hali olduğu, diğer bilgilere göre ise "kaşangi"nın "şeşelenmek" kelimesinden türediği şeklinde varyantlar vardır. Aşık Hanmusa, geçmişte sadece bir "Şaşangi" ezgisi olduğunu kaydetti. Çeşitli türleri daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır, ancak geleneksel havadır. Şu anda Şirvan aşıklarının babası Âşık Bilal'in yarattığı "Şaşangi", "Ayağ Şaşangi", "Orta Şaşangi", "Ağır Şaşangi", "Gullu Şaşangi" ve "Oynag Şaşangi" ya da "Bilal Şaşangi" ortaya çıkmıştır. Azerbaycan aşıklarının sanatında hem Batı hem de Şirvan aşıklarının repertuarında yer alan bu ezgiler destanlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Şirvan aşıkları, genel destanların yanı sıra, oluşturdukları destanlara, yerel hava örneklerine ve uygun olduğunda diğer ortamlara da atıfta bulunmuştur. Usta aşıklara göre Şirvan aşık ortamında 32 kadar destan okunmuştur. Bazılarının Batı aşık ortamına benzemesinin yanı sıra sadece bu ortamın mensupları tarafından oluşturulan destanlar da vardır. Örneğin, "Köroğlu'nun Şirvan ziyareti", "Küçen Rza", "Şirvanlı Gahraman Şah", "Adıgözel ve Aslan Şah", "Yasef Hazri ve Sahar Tebrizi", "Canbahiş", "Arif ve Garanfil", "Kayınvalide", "Farmail ve Huraman", "Giyafat", "Zencanlı Gurban", "Karamin Beşdaş safari", "Aşık Ağamammad ve Meryem", "Mustafa ve Sanam hanım", "Seydi ve Pari hanım", "Yetim Aydın", ayrıca Aşık Aşgar (Bala Alasgar olarak biliniyordu), "Celali Muhammed", "Bikes", "Prens Bahram", "Necef'in Masalı", "Seyfal Mülk", "Cavan Gülşen", "Ordubaddi Karam" ve diğerleri. Ayrıca Şirvan'ın önde gelen aşıklarının başına gelen olaylar daha sonra destan olarak ("Aşık Mirza Bilal", "Aşık Bilal ve Badam hanım", "Aşık Şakir'in Tovuz'u ziyareti", "Aşık Ahmed ve falcı") olarak sahnelenmiştir.

Görüldüğü gibi Şirvan destanları da Azerbaycan aşık sanatının gelişmesinde rol oynamıştır. İlginçtir ki, çevrenin geleneklerine göre toplantı "Peshrov" ezgilerinden biri ile açılır. Batı âşık ortamında bu gelenek "Divani" havasında icra edilir. Şirvan aşık ortamının repertuarında yer alan muhammas havaları destanlarda özel bir yere sahiptir. Bu ezgiler hem destan içinde icra edilmekte hem de diğer ortamlarda olduğu gibi muhammes ezgileri üzerinden "Duvaqqapma" ile tamamlanmaktadır. Şirvan aşık ezgileri müzikal üslup açısından da oldukça zengin olup gelişmiş anlar, melodiler ve ritimler içermektedir. Diğer ortamlarda olduğu gibi rast, shur ve segah başta olmak üzere millî makamlara dayanırlar. Ancak muğam eğilimi, âşık musikisindeki ender anlara da bir göndermedir. Böylece "Şaşangi" ve "Bilal Şaşangi" havaları bayati-şiraz esasına dayanmaktadır. Şirvan aşık ezgileri de ritmik özellikleri nedeniyle ilgi çekicidir. Burada topluluğa bir vurmali çalgının dahil edilmesi ritmik görüntüleri her zaman zenginleştirmiştir. Aynı zamanda, hava metroritmik olarak sabit ritimli ve karışık ritimli olarak gelişmiştir. Melodik özelliklerinden dolayı resital-ifade edici ezgiler sabit ritimli gruba, şarkı niteliğindeki ezgiler de karışık ritimli gruba dahil edilmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki Şirvan aşıklığı sanatı, Azerbaycan aşıklığının köklerine dayanmakta ve onun bir kolu olarak yerel yerel gelenekler içerisinde şekillenmektedir. Sanatın ilk yarandığı günden bu günümüze kadar aşıklar onu yaratıcılık ve performansla zenginleştirmiş, zirveye çıkarmış ve çevre denebilecek diğer ortamlarda ortaya koyduğu tüm özellikleri içinde barındırmıştır.

Kaynakca

- Akhundova, K.H. (1988). Şamil Piriyeu. Bakü: Işık.
- Atakishiyeva, K.E. (2020). Şifahi eneneli Azerbaycan profesönel muziği: Aşık ve hanende sanati. Bakü: İlim ve eğitim.
- Aliyeva, H.E. (2014) Şirvan aşık havalarının məqam və melodiya xüsusiyyətləri. Doktora tezi. Bakü.
- Eldarova, E.M. (1986). Azerbaycan aşık sanati. Balü: Elm.
- Köçerli, İ.T. (2003). Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığında şikəstə. Bakü: Tural.
- Kasımlı, M.P. (2011). Ozan-aşık sanati. Bakü: Uğur.
- Qaniyev, S.H. (2007). Şirvan aşıkları. Bakü: Nurlan.
- Mammadov, T.A. (2011). Azerbaycan aşık yaradıcılığı. Bakü: Apostrof.
- Yusuflu, V.M. (1993). Yolun düşerse Şirvana. Bakü: Şur.
- Huseynli, B.A., Kerimova T.N. (1984). Ali Kerimov. Moskova: Sovyet bestecisi.